

Родченко Лариса Михайлівна,
д. держ. упр., проф.,
професор кафедри менеджменту,
Університет державної фіскальної служби України,
м. Київ
ORCID 0000-0002-2141-4742;

Червякова Ольга Володимирівна,
д. держ. упр., доц.,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
м. Київ
ORCID 0000-0002-4368-5324

УДК 351

doi: 10.34213/tp.20.01.02

УЧАСТЬ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

Системно сформульовано та науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади участі інституцій громадянського суспільства в розвитку сфери культури, зокрема ролі в житті сучасного українського суспільства, їх функцій, джерел фінансування, а також впливів зовнішніх та внутрішніх чинників на їхню діяльність. Доведено, що участь інституцій громадянського суспільства у розвитку сфери культури передбачає деідеологізацію освітньо-виховної діяльності з боку владних структур, створення умов для мирного співіснування різних ідеологій і стилів громадянської поведінки, які об'єднують, а не роз'єднують суспільство, так званий "суспільно-політичний консенсус"; поширення через освітню систему, ЗМІ знання культури, відомостей про історію, традиції й демократичні цінності українського народу; зростання й підтримку національної науково-технічної, культурної еліти суспільства, яка, з одного боку, формує майбутню еліту в суспільстві, а з іншого – сама бере активну участь у суспільному житті. А головне – суспільна еліта виступає носієм демократичної політичної культури.

Ключові слова: інституції громадянського суспільства, сфера культури, розвиток сфери культури, державне управління.

Постановка проблеми. Нинішньому етапу функціонування Української держави притаманна відсутність персональної відповідальності посадових осіб усіх рівнів та всіх гілок влади за конкретні результати своєї діяльності, економічні прорахунки і втрати, адміністративні помилки й зловживання. Така безвідповідальність є причиною того, що представники влади ігнорують суспільну думку, не реагують на звернення громадян та їхніх об'єднань, а отже, не проводять роботу серед населення, не роз'яснюють суті та перспектив започаткованих реформ, програм чи конкретних дій держави, не залучають населення до постійної взаємодії з державною владою. Очевидно, що назріла необхідність усвідомлення Українською державою аксіоми, згідно з якою в інформаційному суспільстві саме людина як особистість стає головним ресурсом соціально-економічного розвитку, а її творчий культурний та науково-освітній потенціал є основою розвитку не лише громадянського суспільства, а й держави та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади, соціальні цінності та етичні аспекти розвитку інституцій громадянського суспільства досліджувались у багатьох працях закордонних та вітчизняних вчених, серед них: В. Бакуменко [1], С. Попов [1], А. Кіссе [6], В. Козаков [7], М. Логунова [8], В. Шахов [8], М. Шевченко [8], А. Макарьчев [9],

В. Степаненко [16], С. Цигульов [19]. Деякі питання управління сферою культури розглянуто у працях науковців із державного управління, зокрема: В. Бойко [2], Д. Борисенко [3], О. Бутник [4], А. Мерзляк [10], К. Павлюк [12]. Нормативно-правове забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні визначено законами України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України [11, 13–15, 17].

Водночас участь інституцій громадянського суспільства у розвитку сфери культури потребує визначення загальних теоретико-методологічних аспектів наукового розуміння, по-перше, процесів, що відбуваються в українському суспільстві; по-друге, ролі та місця інститутів громадянського суспільства в цих процесах.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування визначення участі інституцій громадянського суспільства у розвитку сфери культури та зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інституції громадянського суспільства України можна чітко поділити на два складники. Перший із них, будучи сферою суспільних відносин, перебуває під патронатом держави. Другий, чітко орієнтуючись у своїй діяльності на співпрацю з міжнародним співтовариством, перебуває в постійній взаємодії із зовнішніми суб'єктами. Ці два складники одночасно є і двома моделями співпраці громадянського суспільства. Причому відносини між ними мають конкурентний, а часом і конфліктний характер. Це пов'язано з відмінностями між двома різними концептуальними підходами до процесу формування інституцій громадянського суспільства.

Серед можливих результатів “політичного трансферту” основними є [9, с. 27–28]:

1) гармонізація та зближення інтересів різних учасників, у т. ч. шляхом формування “консенсусних знань”, які поділяються більшістю суб'єктів соціального партнерства. Це може сприяти поступовому викристалізованню загального розуміння ключових проблем та досягненню згоди щодо інтересів [18];

2) дифузія знань, що проявляється в кодифікованій (публікації, конференції тощо) та допустимій (загальні уявлення) формах;

3) розповсюдження кращого досвіду з метою розширення сфери застосування соціальних норм та поведінкових стандартів шляхом, наприклад, “народної дипломатії”, культурно-освітнього й мистецького об'єднання.

Такі самі завдання ставить перед собою Всеукраїнське жіноче товариство ім. Олени Теліги, утворене в 1993 р. Товариство займається також проблемами культурологічного характеру, а саме: вихованням самосвідомості українського народу, відродженням національних традицій, вивченням забутих сторінок історії України, ушануванням пам'яті тих, хто боровся за самостійність та соборність України. Ці напрями діяльності Товариства постійно висвітлюються на шпальтах газети “Українське слово”.

У квітні 1996 р. за ініціативою “Жіночої громади” було створено Блок жіночих організацій України. До нього увійшли представниці 15 жіночих громадських організацій. Вони підготували зауваження і пропозиції до проекту нової Конституції України і надіслали їх Президентові України та Конституційній комісії Верховної Ради України. Блок жіночих організацій України також прийняв звернення представників жіночих організацій України на підтримку нової Конституції України.

Акцентуючи увагу на спрямуванні діяльності інституцій громадянського суспільства, слід зазначити, що форми їхньої діяльності, безумовно, сприяють розвитку громадської активності їхніх учасників, залученості до громадських справ через участь у вирішенні власних проблем і реалізації власних інтересів. Сьогодні не викликає сумніву той факт, що важливим показником громадянського суспільства є не лише кількість організацій, а й участь громадян в їхній діяльності, тобто громадська залученість.

Громадська активність – це одна з форм суспільної активності, діяльність соціальних суб'єктів, яка має на меті реалізацію їхніх інтересів у сфері суспільних відносин і громадського життя і яка регулюється правовими нормами держави. Сприяючи не лише задоволенню різноманітних потреб суб'єктів такої діяльності, вона має більш “перспективне” значення в контексті формування громадянськості. Як свідчать дані результатів багаторічного соціологічного моніторингу українського суспільства, проблема формування громадянської ідентичності в сучасній Україні існує.

Відомий британський дослідник Д. Шопфлін називає тип ідентичності, притаманний посткомуністичним трансформаціям, “етатистським” (apetaticidentity) [16, с. 41], тобто таким, що сформований державою, зорієнтований та контрольований нею. Інакше кажучи, ідеться скоріш про ідентичність підданства, ніж громадянства. Інша річ, що у процесі розбудови національної держави ідентичність підданства традиційно асоціюється з етнічною ідентичністю національної групи, яка домінує, та з сенсом громадянської ідентичності в цілому. Це спричиняє суперечності неузгодженості та неадекватної репрезентативності етнічних ідентичностей меншин з етатистськими і громадянськими ідентифікаціями.

У сучасних умовах очевидними є тенденції відчуження населення України від держави, яка стійко асоціюється з формуванням етатистської ідентичності. У такий спосіб можливе формування культури та ідентичності підданства, а не свідомого та активного громадянства. Очевидно, що розуміння своєї громадянської ідентичності респонденти сприймають або як активну та небайдужу співучасть у процесах демократичної трансформації, або як пасивну лояльність до держави, що теж суттєво впливає на їхнє відчуття громадянськості.

За час незалежності Україна пройшла значний шлях нарощування чисельності та вдосконалення різноманітних громадських спілок, асоціацій, фондів, інших добровільних об'єднань, що створюються з ініціативи громадян і входять до “третього сектору”.

Аналіз сучасного розвитку громадських об'єднань в Україні неможливий без визначення джерел їхнього фінансування. Як правило, ці об'єднання не можуть себе утримувати самостійно. Розрізняють такі джерела їхнього фінансування:

– державна допомога, яка може здійснюватись у вигляді фінансування проектів, надання приміщень на пільгових умовах, пільгового оподаткування тощо. Як правило, в Україні державна допомога надається окремим громадським організаціям і за певними критеріями, відомими тільки державним органам, що надають фінансування. Отже, державна фінансова допомога не є прогнозованою та прозорою, а державні органи дотримуються патерналістських традицій;

– пожертви, що надходять від приватного бізнесу. Це переважно одноразова допомога, що здебільшого є реакцією на прохання громадських діячів;

– приватні пожертви. Ця традиція має глибоке історичне коріння, однак останнім часом в Україні внаслідок різних причин, передусім низького рівня життя, люди не завжди мають можливість надавати пожертви. Крім того, дається взнаки зневіра населення в діяльності громадських організацій;

– іноземне фінансування і допомога, що ставить існування організації в залежність від зовнішніх чинників. Не маючи власного фінансового підґрунтя, такі організації мають невеликі перспективи подальшого розвитку;

– членські внески, як правило, символічні та не відіграють істотної ролі у формуванні бюджетів об'єднань. Вони, скоріше, дають можливість відчутти причетність окремих їхніх учасників до спільної справи.

Зазвичай від фінансового забезпечення, наявності фінансових і матеріальних ресурсів, ефективності використання їх значною мірою залежить результативність діяльності організації.

Проте відповідно до чинного законодавства України інституції громадянського суспільства не можуть надавати платних послуг або заробляти гроші в інший спосіб. Вони мають існувати лише на благодійні внески і пожертви, а підприємницьку діяльність дозволено вести лише через дочірні структури [11; 12].

Як свідчить зарубіжний досвід, важливим чинником розвитку інституції громадянського суспільства є система соціального замовлення та запровадження конкурсного розподілу коштів на виконання суспільно необхідної діяльності.

Усі функції, які виконують інституції громадянського суспільства в суспільстві, можна поділити на дві основні групи: 1) щодо забезпечення захисту інтересів своїх членів; 2) щодо взаємодії з системою влади в державі та розвитку суспільства в цілому.

Відповідно до цього розвиток сфери культури за участю інституцій громадянського суспільства передбачає:

– деідеологізацію освітньо-виховної діяльності з боку владних структур, створення умов для мирного співіснування різних ідеологій і стилів громадянської поведінки, які об'єднують, а не роз'єднують суспільство, так званий "суспільно-політичний консенсус";

– поширення через освітню систему, засоби масової інформації соціально-політичних знань, відомостей про історію, традиції й демократичні цінності українського народу;

– заохочення громадян до самостійного аналізу явищ і процесів суспільно-політичного життя як в Україні, так і за її межами;

– зростання й підтримку національної науково-технічної, культурної еліти суспільства, яка, з одного боку, формує майбутню еліту в суспільстві, а з іншого – сама бере активну участь у суспільному житті. А головне – суспільна еліта виступає носієм демократичної політичної культури [8, с. 154–155].

Завдяки тісним зв'язкам із громадськістю інституції громадянського суспільства добре поінформовані щодо потреб споживачів і тому швидко реагують на них.

Сьогодні, на жаль, неможливо говорити про явні позитивні зміни в умовах діяльності українських інституцій громадянського суспільства, оскільки складна політико-економічна ситуація об'єктивно обмежує верхню планку їхніх конструктивних можливостей. Але певне якісне зростання очевидне.

Воно стало реальним завдяки вдалому поєднанню двох основних складників – акумуляції значного творчого потенціалу кадрів громадянського суспільства практично в усіх регіонах України та правильно обраній стратегії їхньої підтримки, спрямованій на допомогу передусім ресурсним центрам.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проаналізовано сучасний стан розвитку інституцій громадянського суспільства в Україні, зокрема: роль у житті сучасного українського суспільства, функції в суспільстві, джерела фінансування, а також вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на їхню діяльність.

Участь інституцій громадянського суспільства в розвитку сфери культури передбачає деідеологізацію освітньо-виховної діяльності з боку владних структур, створення умов для мирного співіснування різних ідеологій і стилів громадянської поведінки, які об'єднують, а не роз'єднують суспільство, так званий “суспільно-політичний консенсус”; поширення через освітню систему, засоби масової інформації знання культури, відомостей про історію, традиції й демократичні цінності українського народу; зростання й підтримка національної науково-технічної, культурної еліти суспільства, яка, з одного боку, формує майбутню еліту в суспільстві, а з іншого – сама бере активну участь у суспільному житті. А головне – суспільна еліта виступає носієм демократичної політичної культури.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В., Попов С. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції реформування публічного управління. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* 2015. Вип. 43. С. 21–28.
2. Бойко В. І. Вплив державного регулювання на регіональний розвиток сфери культури в умовах децентралізації управління. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2016. № 2 (34). С. 69–73.
3. Борисенко Д. В. Державна політика у сфері культури: її сутність та особливості реалізації. *Теорія та практика державного управління.* 2017. № 4 (59). С. 1–8.
4. Бутник О. О. Державне управління становленням та розвитком культури в Україні. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління.* 2015. № 1. С. 90–95.
5. Державне управління в Україні / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. Львів: Львів. політехніка, 2002. 352 с.
6. Кіссе А. І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління (політологічний аналіз). Київ: Логос, 2006. 380 с.
7. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 284 с.
8. Логунова М. М., Шахов В. А., Шевченко М. Ф. Концептуальні засади теорії політики: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1999. 159 с.
9. Макарычев А. С. Гражданское общество в России: между государством и международным сообществом. *Публичное пространство, гражданское общество и власть: Опыт развития и взаимодействия.* Москва: РАПН; РОССПЭН, 2008. С. 19–32.
10. Мерзляк А. В. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2017. Вип. 1 (17). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/4.pdf) (дата звернення: 14.01.19).
11. Національна Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 24.01.2020).
12. Павлюк К. С. Фінансове забезпечення організації громадянського суспільства: пропозиції та альтернативи для України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 9. С. 142–145.
13. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова КМУ від 03.11.2010 р. № 996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 24.01.2020).

14. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України. *ВВР України*. 2010. № 40, ст. 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 11.02.2020).

15. Про громадські об'єднання : Закон України. *ВВР України*. 2013. № 1, ст. 1. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 11.02.2020).

16. Степаненко В. Громадяни, чи піддані: самоідентифікаційна практики населення України. *Україна – 2002. Моніторинг соціальних змін*. Київ : Ін-т соціол. НАН України, 2002. С. 194–203.

17. Угода про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейський Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 14.01.2020).

18. Фабрики по производству национального интереса. URL: <http://www.strateg.ru/library/1006868078> (дата звернення: 20.01.2020).

19. Цигульов С. Ю. Філософія людиноцентризму – парадигмальний шлях розвитку суспільства. *Інтелект портал*. URL: <http://nauka.zinet.info/17/tsygyulyov.php> (дата звернення: 17.01.2020).

References:

1. Bakumenko, V. Popov, S. (2015). Paradigm of innovative society development: modern concepts of reforming public administration. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya: zb. nauk. pr.*, 43, 21–28 [in Ukrainian].

2. Boyko, V.I. (2016). Influence of state regulation on regional development of the culture sphere in the conditions of decentralization in management. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 69–73[in Ukrainian].

3. Borisenko, D.V. (2017). State policy in the field of culture: its essence and peculiarities of realization. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*, 4 (59), 1–8 [in Ukrainian].

4. Butnik, O.O. (2015). State management of the formation and development of culture in Ukraine. *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnya*, 1, 90–95 [in Ukrainian].

5. *Derzhavne upravlinnya v Ukrayni*. [Public Administration in Ukraine]. (2002). Lviv: Lviv Polytechnic [in Ukrainian].

6. Kissa, A.I. (2006). *Etnichnyy konflikt: teoriya i praktyka upravlinnya (politohichnyy analiz)* [Ethnic Conflict: Theory and Practice of Management (Political Analysis)]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].

7. Kozakov, V.M. (2007). *Sotsialno-tsinnisni zasady derzhavnoho upravlinnya v Ukrayini* [Social and Valuation Principles of Public Administration in Ukraine]. Kyiv: View at NAPA [in Ukrainian].

8. Logunova, M.M., Shakhov, V.A. and Shevchenko, M.F. (1999). *Kontseptualni zasady teorii polityky* [Conceptual principles of the theory of politics]. Kyiv: UADU [in Ukrainian].

9. Makarichev, A.S. (2008). Civil society in Russia: between the state and the international community. *Publychnoe prostranstvo, hrazhdanskoe obshchestvo y vlast: Opyt razvytyya y vzayemodeystviya*, 19–32. Moskov: RAPN; ROSSPEN [in Russian].

10. Merzlyak, A.V. (2017). State administration of the sphere of culture: domestic and foreign experience. *Publychne administruvannya: teoriya ta praktyka*, 1 (17). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/4.pdf) [in Ukrainian].

11. Strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2016-2020. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). The Decree of the President of Ukraine dated February 26, 2016 No. 68/2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

12. Pavlyuk, K.S. (2013). Financial support for the organization of civil society: proposals and alternatives for Ukraine. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 9, 142–145 [in Ukrainian].

13. On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy: Cabinet of Ministers of Ukraine (2010). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 3, 2010, No. 996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

14. About the principles of domestic and foreign policy: Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

15. About public associations: Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

16. Stepanenko, V. (2002). Citizens, or subjects: self-identification practices of the population of Ukraine. *Ukrayina – 2002. Monitorynh sotsialnykh zmin*, 194–203.

17. The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

18. *Fabriki po proizvodstvu natsional'nogo interesa*. [Factories for the production of national interest]. URL: <http://www.strateg.ru/library/1006868078>

19. Tsigulov, S.Yu. The philosophy of human-centeredness is a paradigm pathway for the development of society. *Intellect portal*. URL: <http://nauka.zinet.info/17/tsygyulov.php> [in Ukrainian].

Rodchenko L. M.,

Doctor in Public Administration, Professor, vice rector for scientific work Eastern European Slavic University, Kyiv

ORCID 0000-0002-2141-4742;

Chervjakova O. V.,

Doctor in Public Administration, Associate Professor, Chief Scientist Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv

ORCID 0000-0002-4368-5324

PARTICIPATION OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE CULTURE SPHERE

The purpose of the article is the scientific and theoretical justification for determining the participation of civil society institutions in the development of the culture sphere and the strengthening civil society in Ukraine. The methodological basis of work are general scientific and special research methods based on modern scientific principles of state administration, in particular, methods used: identification and comparative analysis - when processing information sources on the subject of research; abstract-logical - for a theoretical generalization, definition of the essence, place and role of civil society institutions in the development of the culture sphere and formulation of conclusions; social diagnostics - to assess the actual state of interaction between public authorities with civil society institutions and other methods of scientific knowledge, which ensured the reliability and objectivity of the study conducted in this article. The scientific novelty of the work consists of systematically formulated and scientifically substantiated theoretical and methodological principles of the participation of civil society institutions in the development of the culture sphere, in particular the role in the life of modern Ukrainian society, their functions, sources of financing, as well as the influence of external and internal factors on their activities. Conclusions. The participation of civil society institutions in the development of the culture sphere involves deideologizing educational and educational activity on the part of the authorities, creation of conditions for peaceful coexistence of different ideologies and styles of civil behavior, which unite, rather than divide the society, the so-called "socio-political consensus"; spread through the educational system, the media culture of knowledge, information about the history, traditions and democratic values of the Ukrainian people; growth and support the national scientific and technical, cultural elite of society, which, on the one hand, shaping the future elite of society, and the second - the most actively involved in public life. And most importantly - the social elite acts carrier democratic political culture.

Keywords: civil society institutions, the culture, the development of culture sphere, public administration.

Надійшла до редакції 14.02.2020 р.